

Bölgesel Güç Rekabetinde Moldova'nın Güvenliği ve Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu

Elnur İSMAYIL^(*)

Öz

Doğu Avrupa'da Ukrayna ile Romanya arasında yer alan Moldova, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bağımsızlığını kazanan 15 devletten biridir. Rusya'nın kendi nüfuz alanında gördüğü Moldova'nın Ukrayna sınırında bulunması, Romanya açısından taşıdığı stratejik önem ve potansiyel olarak Avrupa Birliği ve NATO'ya üyelik girişimleri bu ülke üzerindeki Rusya-Batı rekabetini artırmıştır. Kremlin'in Moldova'da iktidardaki AB yanlısı koalisyonu karşı uzun bir dönem Batı'ya entegrasyona ve Romanya ile birleşmeye karşı çıkan Komünist ve Sosyalist partileri desteklemiştir. Nitekim Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ı işgaliyle başlayan kriz sürecinde ve Şubat 2022'de Ukrayna'ya askerî müdahalesinden sonra Transdinyester sorununa farklı yaklaşımlar Moskova-Kişinev arasındaki siyasi krizi tekrar ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın saldırgan politikalarının bir sonraki hedefinin stratejik konumda bulunan Transdinyester mi olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Moldova, tekrar jeopolitik bir soru olan "Quo vadis?" ile yüzleşmektedir. Makalede Moldova'nın Transdinyester ve Gagavuzya bölgelerindeki ayrılıkçılık sorununun güncel durumu anlatılmakta, Rusya'nın Kırım'ın işgali, Moldova iktidarının AB ve NATO'ya entegrasyon çabasının Kremlin'le ilişkilerini nasıl etkileyeceği ve Transdinyester'in Rusya tarafından işgal edilme olasılığı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Transdinyester, Gagavuzya, Rus Barış Gücü, Rusya-Ukrayna Savaşı.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 11.07.2024

Kabul Tarihi: 19.12.2024

^(*)Dr. Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset.

E-posta: elnur.ismayil@medeniyet.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9438-2649>

Elnur İsmayıl, "Bölgesel Güç Rekabetinde Moldova'nın Güvenliği ve Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 19 (Kasım 2024): 1-26.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.145>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Moldova's Security and the Problem of Separatist Regions in Regional Power Competition

Elnur İSMAYIL^(*)

Abstract

Located between Ukraine and Romania in Eastern Europe, Moldova is one of the 15 states that gained independence after the collapse of the Soviet Union. Moldova's location on the border with Ukraine and its strategic importance for Romania, as well as the Kremlin's long-term support for the Communist and Socialist parties against the pro-EU coalition in power, have increased Russian-Western rivalry over the country. In fact, during the crisis that started with Russia's invasion of Crimea in March 2014 and after its military intervention in Ukraine in February 2022, the possibility of the Transnistrian issue turning into a conflict between the parties again emerged, raising the question of whether Transnistria would be the next target of the Kremlin's expansionist policy. In the post-Cold War era, Moldova again faces the geopolitical question of "Quo vadis?" This article explains the current state of the separatist problem in Moldova's Transnistria and Gagauzia regions, assesses the possibility of Russia's invasion of Transnistria following its occupation of Crimea and intervention in Ukraine, and how Chisinau's efforts to integrate into Euro-Atlantic institutions will affect its relations with Russia.

Keywords: Transnistria, Gagauzia, Russian Peacekeepers, Russia-Ukraine War.

Original Research Article

Submission Date: 11.07.2024

Acceptance Date: 19.12.2024

(*) Asst. Prof. PhD., İstanbul Medeniyet University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, International Politics.

E-mail: elnur.ismayil@medeniyet.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9438-2649>

Elnur İsmayıl, "Moldova's Security and the Problem of Separatist Regions in Regional Power Competition,"
Üsküdar University Journal of Social Sciences, no. 19 (November 2024): 1-26
DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.145>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Doğu Avrupa'da Ukrayna ile Romanya arasında yer alan Moldova, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bağımsızlığını kazanan 15 devletten biridir. Yaklaşık 3,25 milyonluk bir nüfusa sahip ülkede Moldovanlar çoğunluğu oluştururken, Ukrain, Rus ve Bulgar azınlıklar yanında Gagavuz (Gökoğuz) Türkleri de bulunmaktadır.¹ 19. yüzyıl başlarına kadar Boğdan Eyaleti statüsünde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş Moldova, daha sonra Rusların veya Romenlerin egemen olduğu Besarabya bölgesi ile 18. yüzyılın sonlarından itibaren Rus hâkimiyetine giren Transdinyester bölgesinden oluşmaktadır. Romanya'nın etki alanında bulunan Besarabya, Karadeniz havzasındaki Prut ve Dinyester nehirleri arasında bulunan bölgeye tekabül etmektedir. Transdinyester bölgesi Dinyester nehrinin kuzey tarafında Moldova-Ukrayna sınırı boyunca uzanmaktadır.

Yüzyıllar boyunca toprakları Avrupa'da farklı bir coğrafi konumda olmuş Moldova, antik dönemde Daçya Devleti'nin doğu kısmını, Helen kolonizasyonunun kuzey ucunu ve Roma egemenliğinin kuzeydoğu alanını temsil etmiş, Orta Çağ'da Hıristiyanlığın doğu çıkış noktasını ve Osmanlı yayılmacılığının kuzey ucunu oluşturmuştur. 19. yüzyılda Moldova'nın neredeyse yarısı (Besarabya) Rus İmparatorluğu'nun güneydoğu eyaleti (gubernia) haline gelmiş; 20. yüzyılın iki dünya savaşı arasında Komünist yayılmaya karşı ilk savunma hattını temsil etmiş ve 1940'taki ilhaktan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB)² güneydoğu cumhuriyeti olmuştur. 2. Dünya Savaşı'yla tamamen SSCB'nin denetimine girmiş Moldova, 1991 yılına kadar Sovyet Cumhuriyeti statüsünde Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ise Moldova, jeopolitik bir soru olan *Quo vadis?* ile yüzleşmektedir.

Sovyetler Birliği yıllarında Moldova'ya Slav göçü teşvik edilmiş, Kiril alfabesi kullanılarak ülke nüfusu Ruslaştırılmaya çalışılmış ve Romanya'nın bu ülke üzerindeki nüfuzunun sona erdirilmesi hedeflenmiştir. Buna rağmen ülkedeki milliyetçiler, 1980'lerin sonlarında resmi dilin Rusçadan Moldovacaya değiştirilmesini ve Kiril alfabesinin kaldırılarak Latincenin kullanılmasını sağlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle, Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş Moldova'nın ilk cumhurbaşkanı Halk Cephesi Partisi'nden Mircea Snegur olmuştur. Diğer birçok Sovyet cumhuriyetinde olduğu gibi, Moldova da bağımsızlığın bedelini topraklarında ayrılıkçı bölgelerin ortaya çıkmasıyla ödemeye çalışmıştır. Transdinyester ve Gagavuzya sorunları Kişinev yönetiminin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan olmuştur. Kremlin'in klasik böl ve yönet stratejisinin üretimi olan Transdinyester sorunu, 1990'ların başında merkezi yönetimle ayrılıkçı unsurlar arasında çatışmalara yol açmış ve 30 sene bir zaman geçmesine rağmen bir çözüme kavuşturulamamıştır. Gagavuzya

¹ The World Factbook, www.cia.gov/the-world-factbook/countries/moldova/#people-and-society. Moldovanlar nüfusun %75,1'ini, Rumenler %7'ini, Ukrainler %6,6, Gagavuz Türkleri %4,6, Ruslar %4,1'ini oluşturmaktadır. 1989 yılı nüfus sayımına göre, Moldova nüfusu yaklaşık 4,3 milyon kişi olmuştur. Moldovanlar nüfusun yaklaşık %64,5'ini, Ukrainler %13,8'ini, Ruslar %13'ünü, Gagavuz Türkleri %3,5'ini oluşturmaktaydı.

² Makalede, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kısaltması olarak Sovyetler Birliği de kullanılmaktadır.

sorununda, 1994'te bölgeye özerklik statüsü sağlanarak askeri çatışma önlenebilmiştir. Son yıllarda ise Gagavuzya'da bağımsızlık yanlısı veya Rusya'ya katılma eğilimlerinin güçlendiği gözlemlenmektedir.

Moldova, eski Sovyet coğrafyasında Komünist Partisi'nin iktidarı seçimlerle kazanabildiği tek ülke olarak da dikkat çekmektedir. 2001 ve 2005 yılı parlamento seçimlerini kazanmış Moldova Komünist Partisi Başkanı Vladimir Voronin, 2001-2009 yıllarında ülkenin Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.³ Moldova Sosyalist Partisi de Rusya yanlısı bir parti olarak bilinmektedir. Sosyalist Partisi Başkanı İgor Dodon'un, 2016-2020 yılları arasında Moldova Cumhurbaşkanı olarak görev yapmış olması da partinin toplumdaki siyasi etkisini göstermektedir. Her iki parti, Moldova'nın Batılı kurumlara entegrasyonundan ziyade Rusya ile politik-ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesini desteklemektedirler.

Rusya'nın kendi nüfuz alanında gördüğü Moldova'nın Ukrayna sınırında bulunması, Romanya açısından taşıdığı stratejik önem ve potansiyel olarak Avrupa Birliği ve NATO'ya üyelik girişimleri bu ülke üzerindeki Rusya-Batı rekabetini artırmıştır. Kremlin Moldova'da, iktidardaki Avrupa Birliği (AB) yanlısı hükümete karşı uzun bir dönem Batı'ya entegrasyona ve Romanya ile birleşmeye karşı çıkan Komünist ve Sosyalist partileri desteklemiştir.⁴ Bu ve benzeri sorunlar Moldova üzerindeki Rusya-Batı rekabetini artırmıştır. Nitekim Rusya'nın, Mart 2014'te Kırım'ı işgaliyle başlayan kriz sürecinde ve Şubat 2022'de Ukrayna'ya askeri müdahalesinden sonra Transdinyester sorununa farklı yaklaşımlar, Moskova-Kişinev arasındaki siyasi krizi tekrar ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın saldırgan politikalarının bir sonraki hedefinin stratejik konumda bulunan Transdinyester mi olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Şubat 2024 tarihinde Transdinyester hükümeti, Rusya'dan güvenliğinin sağlanması talebinde bulunmuş; Kırım'ın ilhakına ve Donetsk ve Luhansk bölgelerinin işgaline götüren benzer sürecin Kremlin tarafından Transdinyester'e de uygulanabilirliği tartışılır olmuştur. Makalede, Moldova'nın Transdinyester ve Gagavuzya bölgelerindeki ayrılıkçılık sorununun güncel durumu anlatılmakta, Rusya'nın Kırım'ın işgali, Moldova iktidarının AB ve NATO'ya entegrasyon çabasının Kremlin'le ilişkilerini nasıl etkileyeceği ve Transdinyester'in Rusya tarafından işgal edilme olasılığı değerlendirilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde realist yaklaşım, dünya siyasetinin mevcut çatışmalar ve çelişkiler açısından analiz edilmesi anlamına gelmektedir. Realist perspektiften değerlendirildiğinde, Rusya'nın dış politika stratejisi, devletin dış dünya ile ilişkilerinde ulusal çıkarlarını savunma kararlılığına dayanmaktadır. Rusya dış politikasında, diğer küresel ve bölgesel güçlere

³ 2014 senesinde gerçekleştirilmiş parlamento seçimlerinden Moldova Komünist Partisi %17,48 oy ve 21 milletvekiliyle üçüncü parti olarak çıkmıştır. www.e-democracy.md/en/elections/parliamentary/2014/. 2019 yılı parlamento seçimlerinde ilk defa parlamentoya milletvekili geçiremeyerek tarihinin en düşük oyunu almıştır. 2021 parlamento seçimlerinde ise Sosyalist Parti'yle birlikte seçimlere girmiştir.

⁴ Kasım 2020 tarihinde Moldova'da gerçekleştirilmiş cumhurbaşkanlığı seçimlerini Batı yanlısı olarak bilinen Eylem ve Dayanışma Partisi (PAS) lideri Maia Sandu %57,8 oyla Rus yanlısı Sosyalist Parti adayı Igor Dodon'a (%42) karşı kazanmıştır. 2016 seçimlerinde de iki aday yarışmış ve Igor Dodon (%52) kazanmıştır. <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/projects/european-election-watch/2020-elections/moldova>

güvenilmemesi, tek taraflılık, müttefiklerine karşı kibirli davranma, uluslararası ve bölgesel örgütlerin önemsenmemesi ve güç kullanımına güvenme gibi birçok örnek verilebilir. Rusya, tüm eski Sovyet coğrafyasında bulunan ülkelerle ilişkilerinde olduğu gibi, Moldova ile ilişkilerini de genellikle Rusya'nın tüm eski Sovyet topraklarındaki hakimiyetinin kabullenilmesi gerektiğine dair bir jeopolitik ve ulusal çıkar veya siyasi gerçekçiliğe dayalı politikalar açısından değerlendirmektedir. Rusya siyasi elitinin, eski Sovyet devletleri ile ilişkilerde ortak tarihî hatıralara vurgu yaparak jeopolitik hırslarını gerçekleştirmek istemesi hoş karşılanmamaktadır. Sovyetler Birliği yıllarında Rusya'yla ortak tarih ve kültürel değerleri paylaşmış devletler için, kavramsal olarak Rus kimliği daha az çekici hale gelmektedir. Moldova'nın bağımsızlığından itibaren, Rusya kendisini Moldova'da jeopolitik ve jeostratejik hedeflerinin koruyucusu olarak görmüştür. 1990'lı yıllardan itibaren Rusya için, Karadeniz ve Balkanlar arasında stratejik bir kavşak noktasında bulunan Moldova'nın Romanya ile birleşmesini önlemek en temel amaçlardan biri olmuştur. Moldova'nın Transdinyester bölgesinde askerî üsler, silah ve mühimmat depoları ve iletişim tesislerinden oluşan önemli bir altyapıya sahip olması da ülkenin Kremlin için stratejik önemini artırmıştır. Bu amaçla Moldova'yı Rusya'nın etki alanı içinde tutabilmek için ayrılıkçı bölgelerin desteklenmesi veya ekonomik baskılar uygulanması tarzı politikalar izlemiştir; 2000'li yıllardan itibaren ise Moldova'da Batı yanlısı hükümetlerin AB ve NATO gibi ittifaklara entegrasyonunu engellemeye çalışmıştır. Moldova'da Batı dünyasına entegrasyon sürecinin somut bir şekilde ilerlemesi zamanı ise, Moldova topraklarında bulunan Rus askerî üssünün kullanımı söylemleri gündeme gelmiştir. Tüm bunlar, Rusya'nın Moldova ile ilişkilerini realist perspektifte jeopolitik çıkara dayalı olarak devam ettirmekten yana olduğunu göstermiştir.

Moldova açısından değerlendirildiğinde ise, büyük güçlerin jeostratejik çıkarlarına ulaşma bağlamında küçük devletin güç için güvenliği kavramının analizini anlamak gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler literatüründe küçük devlet kavramına ilişkin makul bir anlaşma sağlanamasa da, genel kabul görmüş bir kavram olarak küçük devletle, sömürge imparatorluklarının çöküşüyle başlayan savaş sonrası dönemde dünyanın siyasi haritasında küçük topraklara sahip oluşumlar anlaşılmaktadır. Özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda, küçük devletlerin güvenliğine ilişkin Rothstein, Vital ve Fox'un araştırmalarıyla bu kavram önem kazanmıştır. Bu araştırmacılar, Kenneth Waltz'un küçük devletler büyük güçler arasındaki jeopolitik rekabette önemli bir rol oynamamaktadır tezine veya küçük devletlerin büyük devletlerin eksik modelleri olduğu yönündeki görüşlere karşı çıkarak, küçük devletlerin büyük güçlerden daha fazlası olduğunu belirtmişlerdir.

Realist yaklaşımda, küçük devletler güç kavramıyla ilişkilendirilerek diğer devletlerin kararlarını etkileme kapasitesi ile anlatılmaktadır. Güç; insani, doğal, askerî ve toprak kaynakları, ekonomik potansiyel, siyasi istikrar ve ulusal bütünlük ile ilişkilidir. Bunların yanı sıra hükümetlerin ülkeleri düzgün bir şekilde yönetmesi de bir devletin gücünü belirler. Küçük devletlerin güvenliğine ilişkin bir başka yaklaşım da, küçük devlete eşdeğer olan küçük güç kavramı üzerinden değerlendirilmektedir. Küçük güce sahip bir devletin, güvenliğini yalnızca kendi kapasitesine dayanarak elde edemeyeceğini ve diğer devletlerin veya ittifakların yardımına güvenmek zorunda olduğunu kabul eden devlet olarak kabul edilmektedir.

Küçük güçlerin kendi imkanlarının yetersizliğini kabul etmeleri, uluslararası politikaya dahil olan diğer devletler tarafından da kabul edilmelidir. Büyük güçlerin jeostratejik çıkarları bağlamında, küçük devletler askeri, siyasi ve ekonomik güvenliklerini sağlamak için büyük bir güçle ittifak kurabilir; iki veya daha fazla küçük devletle ittifak kurabilir; bir veya daha fazla büyük güç etrafında çok taraflı bir ittifakın üyesi olabilir; savaş durumunda veya barış döneminde tarafsızlık statüsü kabul edebilir.

Soğuk Savaş yıllarında, küçük devletlerin uluslararası güvenlik sistemi üzerinde büyük bir etki yaratabileceği, söz konusu devletin gerçek boyutunu aşan algı ve tepkileri belirleyebileceğini ortaya koymuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki süreçte bağımsızlığını kazanmış Baltık (Letonya, Litvanya ve Estonya), Güney Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan), Ukrayna ve Moldova da uluslararası sistemin küçük devletleri olarak küresel güçlerin rekabetinde önem kazanmışlardır. Ulusal güvenlik kavramı jeopolitik boyutuyla değerlendirildiğinde, bir devletin fiziksel olarak hayatta kalması, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunabilmesi ve koruması, dışarıdan gelebilecek gerçek ve potansiyel tehditlere uygun bir şekilde tepki verebilme kapasitesini içermektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, 1990'lerden itibaren anayasada belirtilmiş tarafsızlık statüsüyle, Moldova kendisini küresel güçlerin rekabetinden korumaya çalışmıştır. Fakat günümüz uluslararası ilişkilerinde yaşanan gelişmeler (Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi) sonrasında, Moldova'daki Batı yanlısı hükümetlerin Rusya'yı tehdit olarak algılamasıyla, güvenliği sağlamak için Batılı devletlerle ittifak kurmak ve Batılı kurumlara entegrasyon tercihleriyle dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

Knudsen, küçük devletlerin jeopolitik güvenliğinin büyük güçler arasında eşitsizlikler ortaya çıktığında büyük olasılıkla sonuçlanacağını belirtmektedir ve bunu altı temel değişkenle şekilleneceğini vurgulamaktadır: Büyük güçlerden herhangi birinin küçük devletin coğrafi konumunun stratejik önemine yaklaşımı; büyük güçler arasındaki gerilimin ve rekabetin derecesi; en yakın büyük gücün içinde bulunduğu güç döngüsü aşaması; küçük devlet ile en yakın büyük güç arasındaki ilişkilerin tarihsel evrimi; diğer rakip büyük güçlerin küçük devlete yönelik politikaları; güç eşitsizliklerine karşı koyabilecek işbirliği yoluyla bir güvenlik veya askeri çerçevesinin varlığı. Moldova örneği üzerinden değerlendirildiğinde, Knudsen'in sunduğu değişkenler Kışinev hükümetlerinin son yıllarda aldığı kararları anlamaya fırsat sunmaktadır. Makalenin sonraki kısımlarında bu değişkenlere örnekler verilerek, sonuç bölümünde ise bu değişkenlerin Moldova'nın güvenlik tercihlerini nasıl etkilediği anlatılmaktadır.

Bağımsızlık Yıllarında Moldova'nın Güvenliği ve Dış Politika Tercihleri

Sovyetler Birliği'nde uygulanan Glasnost ve Perestroyka politikaları, 1939 tarihinde dönemin Sovyetler Birliği ve Hitler Almanya'sı Dışişleri Bakanları Molotov ve Ribbentrop arasında imzalanmış gizli paktın (1939) hükümlerini de ortaya çıkarmıştır. Ağustos 1989 tarihli Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'i kararıyla, Moldova'nın Sovyetler Birliği tarafından işgali geçersiz ilan edilmiştir.⁵ Yüksek Sovyet, daha sonra milliyetçi akımların

⁵ Declaration of Independence of the Republic of Moldova, Curtea Constitutionala a Republicii Moldova, https://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Declaratia_en.pdf

etkisi altında, Rusçayı resmî dil olmaktan çıkarmış ve tek resmî dilin Moldovaca olduğunu duyurmuş; alfabenin ise Latinceye dönüştürülmesi konusunda karar almıştır.⁶ 23 Haziran 1990 tarihli kararlar ise Moldova'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılması ile ilgili Egemenlik Bildirgesi kabul edilmiştir.⁷ Moldova Parlamentosu tarafından 27 Ağustos 1991 tarihinde kabul edilmiş Bağımsızlık Bildirgesi ile Moldova bağımsızlığını ilan etmiştir.

Sovyetler Birliği'nden ayrılmış Baltık devletlerinin (Litvanya, Letonya ve Estonya) aksine, Moldova Cumhuriyeti 1940'tan bu yana Batılı ülkeler için hiçbir zaman büyük bir ilgi alanı teşkil etmemiştir. Bağımsızlığını kazandıktan sonraki yıllarda, Moldova hükümetleri karşısında Rusya güdümündeki ekonomik, askerî ve politik örgütlere üyelik, AB ve NATO'ya entegrasyon ve tarafsızlık statüsünde bir devlet olmak gibi farklı seçenekler bulunmuştur. 1994 yılında tarafsız statüye sahip bir devlet olma kararı alan dönemin Moldova hükümeti bunu aynı yıl kabul ettiği anayasasında da belirtmiştir.⁸ Moldova'nın aldığı bu karar, onu AB ve NATO gibi Batılı kurumların doğuya genişleme politikasının dışında tutmuştur. Moldova Cumhuriyeti, AB'ye katılım sürecinin başlamasını sağlayabilecek Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti'na uzun bir süre kabul edilmemiştir. Coğrafi olarak bir Orta Avrupa ülkesi olmasına rağmen Moldova, son yıllara kadar Avrupa'nın ortak ekonomik, siyasi ve ekonomik çıkarlarının dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun nedenlerinden biri olarak, Batılı devletlerin Moldova için Rusya'yla sorun yaşamak istememesi de söylenebilir.

Batı dünyasında, 1990'lı yılların Moldova'sını unutulmuş olmaktan çok hiç hatırlanmayan bir ülke olarak nitelendirmek doğru olurdu. Batı dünyasının Moldova'ya yaklaşımının aksine, 1990'lı yıllarda Moldova'nın kendi iç ve dış güvenliği ile ilgili olarak Doğu-Batı ikilemi arasında kaldığı söylenebilir. Moldovalılar, Pan-Romanyacılar ve Moldovacılar olarak bölünmüş; Moldova'nın 1991 yılında kazandığı bağımsızlık, hem Romanya'yla birleşme yanlıları hem de Rusya yanlısı güçler adına bir uzlaşmanın sonucu olmuştur.⁹ Sağ siyasi güçler Moldova'nın Romanya ile birleşmesini ve Atlantik İttifakı da dahil olmak üzere Batı yapılarına

⁶ Law on the Status of the State Language of the Moldavian SSR, SOVETSKAYA MOLDAVIYA, 20 Ağustos 1989, 3.

⁷ "23 June 1990. Parliament Adopts Declaration on Sovereignty of Moldova," *MOLDPRES State News Agency*, <https://www.moldpres.md/en/news/2021/06/23/21004446>.

⁸ Constitution of the Republic of Moldova, 27 Temmuz 1994, https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf.

⁹ Moldova'da Pan-Romanya ideolojisinin yeniden canlanması, 1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nde bir değişim dalgası yaşandığı dönemde başlamıştır. 1989 yılında Moldova Halk Cephesi (FPM) kurulmuş; entelektüeller, anti-komünist aktörler ve reform yanlısı örgütlerden oluşan bir hareket olmuştur. İlk dönemde Transdinyester ve Gagavuzya'dan örgütleri de içermiştir. Romanya yanlısı aktörler ve özellikle akademisyenler, gazeteciler ve yazarlar, Moldova sakinlerini açıkça Romanya kimliklerini canlandırmaya çağıran harekette kilit bir rol oynamışlardır. Moldova Halk Cephesi'nin faaliyetindeki en önemli nokta 27 Ağustos 1989'da Kişinev'in merkez meydanında düzenlenen ve daha sonra büyüklüğü (yaklaşık 300 bin kişi) nedeniyle Büyük Ulusal Meclis olarak anılacak olan miting olmuştur.

Charles King, "Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanism," *Slavic Review* 53(2), (1994): 345-368; Kamil Calus, "The Unfinished State. 25 Years of Independent Moldova," *Centre for Eastern Studies OSW*, Number 59, (2016), erişim 22 Kasım 2024, www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_59_ang_25_years_moldova_net.pdf.

entegrasyonunu desteklemişlerdir. Bu siyasi hedefin ana destekçisi olan Hristiyan Demokrat Halk Cephesi (CDPF) Şubat 1992'de parti tüzüğüne, Moldova-Romanya birliğine yönelik bir taahhüt eklemiştir: *Hristiyan Demokrat Halk Cephesi'nin ana hedefi üniter yapıda bir Romanya Devleti'nin yeniden bütünleşmesinin sağlanmasıdır.*¹⁰ Ayrıca, Moldova Cumhuriyeti'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na entegrasyonunun geri dönülmez stratejik hedefi olduğu da parti programında belirtilmiştir. Diğer tarafta ise, Moldova Cumhuriyeti'nin Romanya ile birleşmesine ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesine karşı çıkan Sovyet/Rus yanlısı siyasi güçler Moldova'nın egemenliğini ve bağımsızlığını reddederek, Moldova'nın Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak kalmaya devam etmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Moldova Cumhuriyeti'nin 1994 yılında daimi tarafsızlık statüsünün ilan edilmesinin birkaç amacı olduğu söylenebilir: Rusya/Doğu yanlısı ve Romanya/Batı yanlısı güçlerin etkisiz hale getirilmesiyle Moldova'nın bağımsızlığı ve tarafsızlığı temelinde uzlaştırılması ve ülkenin iç istikrarının korunması temel amaçlardan biri olmuştur.

Moldova'da kabul edilmiş Ekim 2023 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde ilk defa olarak Rusya, ülkenin güvenliğini olumsuz etkileyen dış aktör olarak belirtilmiştir.¹¹ Aslında, Rusya'nın Moldova için bir tehdit olduğu gerçeği, 1990'lı yılların başında ayrılıkçı bölgeler sorunu ortaya çıktıktan sonra bilinmekteydi, fakat böyle bir strateji belgesine dâhil edilerek resmi düzeyde açıklanmış olması Moldova'yı açıktan Rusya-Batı rekabetinin bir parçası haline getirmiştir.

Moldova'nın Ayrılıkçı Sorunu: Transdinyester

Moldova'da milliyetçi akımların aldığı kararlara cevap olarak, Ağustos 1989'da Transdinyester'in başkenti Tiraspol'de, Sovyetler Birliği'nde Transdinyester Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturulması kararı alınmıştır. Daha sonra ise, Dinyester nehrinin kuzeyinde bulunan ve nüfusun çoğunluğunu Rus (%30) ve Ukrainerlerin (%29) oluşturduğu Transdinyester bölgesi Moldova dâhilinde özerklik (Eylül 1990) ve bağımsızlık (1991 yıl sonları) kararları almıştır.¹² Alınmış bu kararlar, bağımsızlığını kazanmış Moldova'nın Romanya ile birleşme ihtimaline karşı bir önlem olarak değerlendirilmekteydi. Dönemin Kışinev hükümetinin, Transdinyester'in bağımsızlık talebini kabul etmemesi Ocak 1992'de bir iç savaşa neden olmuş; 1950'li yıllardan itibaren bölgede bulunan Rusya'ya ait 14. Ordu ayrılıkçılara silah desteği sağlarken, Romanya da Moldova'yı gizlice askeri olarak desteklemiştir. Transdinyester'de silahlı çatışmaların patlak vermesinde şüphesiz Rus birliklerinin bu bölgedeki varlığı etkili olmuştur.

¹⁰ Hristiyan Demokrat Halk Cephesi (CDPF) daha sonra adını Hristiyan Demokrat Halk Partisi (CDPP) olarak değiştirdi.

¹¹ *National Security Strategy of the Republic of Moldova*, 11 Ekim 2023, erişim 10 Haziran 2024, https://pre-sedinte.md/app/webroot/uploaded/Proiect%20SSN_2023_En.pdf

¹² CSCE Conflict Prevention Centre, *Transdnisterian Conflict: Origins and Main Issues*, (Viyana: 1994), <http://2001-2009.state.gov/documents/organization/13611.pdf>

22 Haziran 1992 tarihinde dönemin ABD yönetimi, Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in bölgedeki etnik Rusların kaderiyle ilgili kaygılarını anladığını, aynı zamanda Yeltsin'in bölgedeki 14. Ordu'nun geri çekilmesiyle ilgili taahhüdüne uyması gerektiğini beyan etmiştir. 1 Temmuz 1992 tarihinde ABD Senatosu tarafından onaylanmış Pressler Değişikliği'nde de 14. ordunun Moldova Cumhuriyeti'nin egemenliği üzerindeki olumsuz etkisine vurgu yapılmıştır.¹³ Çatışma süreci, 21 Temmuz 1992'de tarafların Ukrayna ve Rusya'nın arabuluculuğuyla ateşkes anlaşması imzalamasıyla sonuçlanmıştır.¹⁴ Bu anlaşma aslında krizi kısa sürede çözümü olmayan dondurulmuş bir çatışmaya dönüştürmüş ve Transdinyester'in *de facto* bağımsızlığına olasılık sağlamıştır.

Transdinyester için önemli bir tarih olarak kabul edilen 29 Temmuz 1992'de, Rusya'ya ait barış gücü bölgeye konuşlanmıştır. Bahsi geçen tarihte dönemin Transdinyester Cumhurbaşkanı'nın katılımı ile dönemin Rusya ve Moldova Cumhurbaşkanı arasında Moldova-Transdinyester sorununun barışçıl çözümü için anlaşma imzalanmış; anlaşmanın 2. ve 4. maddeleri gereği olarak da Rus barış gücü Transdinyester'de bulunmaktadır.¹⁵ Anlaşmada barış gücünün tarafların karşılıklı anlaşması veya taraflardan birinin anlaşmadan geri çekilmesi sonucu bitebileceği belirtilmiştir (8. madde). Görüşmelerde 3 sene içinde Rus askerlerinin bölgeden çekilmesine ilişkin anlaşma sağlanmış (21 Ekim 1994) ve tasarı Moldova parlamentosunda onaylansa da Rusya parlamentosu tarafından onaylanmayarak önemini kaybetmiştir. Aynı zamanda Rusya, 14. Ordu'yu Transdinyester bölgesine Moldova sınırları içerisinde özel statü verileceği ve bölgenin bağımsızlık hakkının Moldova'nın Romanya ile birleşmesi halinde Kişinev tarafından tanınacağı şartıyla çekebileceği mesajını vermiştir. Rusya'nın bu taleplerine cevap olarak da Moldova anlaşmadan çekilme kararı almıştır (1997). TEGINA kentinin batı kısmı ayrılıkçı askerler tarafından işgal edilmiş ve bölge ayrılıkçıların kontrolüne geçmiştir. Anlaşma şartlarına uygun olarak sınır çizgisi eşit sayıda (400'er) Rus, Moldovan ve Transdinyester askerleri tarafından korunmaktadır. Ayrılıkçı bölge kendi gümrük sınırlarını belirlemiş, millî para birimini kabul etmiş ve etnik Rus İgor Simirnov'u ilk Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir.

Transdinyester Sorununun Çözümü için Başarısız Arabuluculuk Girişimleri

1990'ların ortalarından başlayarak sorunun çözümüne ilişkin farklı platformlarda arabuluculuk girişimleri olsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İlk arabuluculuk girişimleri Rusya, Moldova, Ukrayna ve Romanya arasında Dörtlü Görüşmeler olarak gerçekleşmiştir.

¹³ "The Role of the Russian Army in Independent Moldova," Congressional Record – Senate, 24 Haziran 1992, www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1992-pt11/pdf/GPO-CRECB-1992-pt11-9-1.pdf, 15926.

¹⁴ Zbigniew Brzezinski and Paige Sullivan, "The Moldovan/Trans-Dniester Conflict, Russia and the Commonwealth of Independent States: documents, data, and analysis," New York: *Center for Strategic and International Studies*, (1997): 624-629; *Soglashenie o printsipah mirnogo uregulirovaniya vooruzennogo conflicta v Pridnestrovskom regione Respubliki Moldova*, *Diplomatičeskii Vestnik* (15-16), 15-31 Ağustos 1992.

¹⁵ Agreement on the principles for a peaceful settlement of the armed conflict in the Dniester region of the Republic of Moldova, 21 Temmuz 1992, erişim 13 Haziran 2024, https://pax.peaceagreements.org/media/documents/ag1024_56c5f9e3d3890.pdf.

Bahsi geçen dört devletin Cumhurbaşkanı, Haziran 1992’de İstanbul’da görüşmüş ve güvenli bölgelerin oluşturulmasına ilişkin karar almışlardır.¹⁶ Ayrıca, 14. Ordu’nun statüsüne ilişkin olarak ise Rusya ve Moldova arasında görüşmelere karar verilmiştir. Ağustos 1992 tarihinde iki devlet temsilcileri arasında sağlanmış anlaşma, 4’lü görüşmeleri sonlandırmış ve böylece Romanya görüşmelerden dışlanmıştı.

Rusya ve Moldova arasında 1994 tarihli görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında, Ukrayna arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş; Moldova ve ayrılıkçı bölge temsilcileri aralarında memorandum imzalayarak Rusya, Ukrayna ve AGİT’in garantörlüğünde barış görüşmelerine yeniden başlamaya karar vermişlerdir.¹⁷

2001 yılında Rusya’da Putin’in, Moldova’da ise Komünist Partisi’nin iktidarda olması, sorunun çözümüne ilişkin beklentileri artırmıştır. 2000 yılında Putin, Rus diplomatı Yevgeniy Primakov başkanlığında Transdinyester sorununun çözümü için bir komisyon kurulması konusunda karar vermiştir. Komisyonun hazırladığı tasarıda Moldova sınırları dahilinde Moldova ve Transdinyester’in ortak devlet kuracağı, Rusya ve Ukrayna garantörlüğünde bir anlaşma imzalanacağı belirtilmiştir. Tasarıda Transdinyester’in bazı koşullarda tek taraflı ayrılabilmesinin belirtilmesi, Moldova için endişe nedeni olmuş ve kabul görmemiştir.

2000’li yılların başlarında Moldova’da iktidara Rusya yanlısı söylemlerle gelmiş Moldova Komünist Parti (MKP), ülkenin Rusya-Belarus ittifakına katılmasını önermiştir. O dönem için böyle bir ittifakın daha gerçekleşmemiş olması, Moldova’yı da hayali bir ittifaka olası bir üyelik dışında tutmuştur. Rus yanlısı söylemleriyle Vladimir Voronin Cumhurbaşkanlığındaki dönemin Moldova iktidarı, Transdinyester sorununu Moldova toprak bütünlüğü çerçevesinde çözebileceğine inanmıştır. İki ülke arasında ilişkiler, Ekim 2003 tarihinde Kremlin tarafından önerilmiş Kozak Memorandumu’nun imzalanmaması ile yeniden soğumuştur. Memorandum’da Rusya, Moldova’nın özel bir statüde federal yapıya dönüşmesi ve Transdinyester’de bulunan Rus Barış Gücü’nün 2020 yılına kadar bölgeden çekilmesi önerilmekteydi.¹⁸ Kişinev-Tiraspol arasında memoranduma ilişkin olumlu yaklaşımlar sonrasında, Rusya diğer garantörler Ukrayna ve AGİT’i bu konuda bilgilendirmiştir. AGİT’in sürece dâhil olma girişimleri ise Rusya’nın engeli ile karşılaşmıştır.

Dönemin Moldova Cumhurbaşkanı Voronin’in, Moldova’da Rusçaya resmî devlet dili statüsü verme kararı ve Romanya tarihinin okullarda okutulmasına karşı çıkması, Batı yanlısı partilerin tepkisine neden olmuştur. Federasyonda karar alma mekanizmalarında Transdinyester’e veto hakkı tanınması ve Rus ordusunun Tiraspol’de kalmaya devam etmesine ilişkin maddeler, memorandumun uluslararası kabul edilebileceğini de imkânsız kılmaktaydı.

¹⁶ Cristian Urse, “Transnistria: Prospects for a Solution,” George Marshall European Center for Security Studies, 2007, erişim 09 Haziran 2024, www.marshallcenter.org/en/publications/occasional-papers/transnistria-prospects-solution.

¹⁷ Urse, “Transnistria: prospects for a Solution”.

¹⁸ International Crisis Group, *Moldova: Regional Tensions over Transdniestria*, Europe Report 157, Brüksel, 17 Haziran 2004, erişim 20 Haziran 2024, www.Crisisgroup.Org/~Media/Files/Europe/157_Moldova_Regional_Tensions_Over_Transdniestria.Pdf

Voronin, halkın tepkisi ve projeye AB ve ABD'nin karşı çıkması üzerinde memorandumunu imzalamaktan vazgeçmiştir. Toplumsal baskılar sonucunda Putin'in 2003 yılı Kasım ayında planlanmış Kişinev ziyaretine ilişkin tören de iptal edilmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un yorumları değerlendirildiğinde, memorandumun imzalanmamasından dönemin AB Konseyi Genel Sekreteri ve Ortak Dış ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Javier Solana'yı sorumlu tuttuğu anlaşılmaktadır.¹⁹

Buna rağmen Rusya, Ukrayna ve AGİT ortak diplomasiyle sorunun çözümü için faaliyetlerine devam etmişlerdir. Arabuluculuk çalışmalarının bir sonraki aşaması 2005 yılında Ukrayna ve Moldova'dan gelen talep üzerine 5+2 formatında (Moldova, Transdinyester, Ukrayna, Rusya, AGİT/AB ve ABD) gerçekleştirilmiştir. 2006-2011 yılları arasında Transdinyester'in Kişinev ve Kiev ile soğuk ilişkileri ise arabuluculuk görüşmelerinin gerçekleşmemesine neden olmuştur. 2011 yılına kadar Transdinyester'de iktidarda bulunmuş Simirnov, görevini Yevgeni Şevçuk'a devretmiştir. İktidara geldikten sonra, 5+2 arabuluculuk görüşmelerine ilişkin olarak Şevçuk, temel şart olarak Transdinyester'in bağımsızlığından taviz verilmeyeceğini ve bölgenin siyasi statüsünün hiçbir koşulda tartışma konusu olmaması gerektiğini beyan etmiştir. Bölgenin güvenliğinin sağlanmasına ilişkin olarak ise Şevçuk, Rus askerlerinin Transdinyester'in güvenliğini koruyan tek güç unsuru olduğunu ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla Kişinev'in uluslararası barış gücü yerleştirilmesi talebini kabul etmediğini beyan etmiştir. Şevçuk ayrıca Rusya güdümünde kurulmuş Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği gibi bölgesel teşkilatlara üyeliği desteklemiş ve bu nedenle Rusya ile sıkı ekonomik ilişkilerden yana strateji izleme taraftarı olmuştur. Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinin ardından, Transdinyester yönetimi bağımsızlığının tanınması amacıyla Kremlin'e müracaat etmiş, fakat Kremlin, ayrılıkçı bölgeler Güney Osetya ve Abhazya'ya uyguladığı politikayı uygulamaktan kaçınmıştır.²⁰

2000'li yılların başlarından itibaren AB ve ABD'nin sorunun çözümüne yönelik girişimleri, 2005'de arabuluculuk görüşmelerine gözlemci olarak katılmayla sonuçlanmıştır. AB, Moldova özel temsilcisi atamış ve bu ülkeye olan ilgisini artırmıştır. 2005-2007 yıllarında AB özel temsilcisi ayrılıkçı bölgeye NATO barış gücü gönderilmesini önermiş; fakat bu öneri Almanya ve Fransa tarafından desteklenmediği için gerçekleşmemiştir.²¹ Bahsi geçen dönemde, AB ve ABD gibi Batılı güçler Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına karşı somut adımlar atamamış ve tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Transdinyester sorununun çözümünün daha uzun yıllar Rusya'ya bağımlı kalmaya devam edeceği algısı kabul edilebilir olmuştur. Transdinyester'de gerçekleşmiş referandum sonuçlarına göre, seçimlere katılanların yüzde 97'sinin bağımsızlıktan yana oy

¹⁹ Statement By Mr. Sergey Lavrov, "Minister For Foreign Affairs Of The Russian Federation, At The Thirtieth Meeting Of The OSCE Ministerial Council," 30 Kasım 2023, erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/2/559902.pdf>.

²⁰ "Парламент Приднестровья просит Россию признать независимость республики," (Parlament Pridnestrovyia prosit Rossiyu priznat nezavisimost respublik), *Argumenti i Fakti*, 16 Nisan 2014, erişim 25 Kasım 2024, <https://aif.ru/politics/world/1151206>.

²¹ Nicu Popescu, *EU Foreign Policy and Post-Soviet Conflicts: Stealth Intervention* (Routledge, 2011).

kullandığı görülmüştür.²² Kremlin’de ise Moldova’nın, AB stratejisi olan Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı projelerine dâhil edilmesi çıkarlarına tehdit olarak algılanmıştır.²³

Dönemin Rusya, Moldova ve Transdinyester Cumhurbaşkanlarının 18 Mart 2009 tarihindeki ortak beyanatlarında bölgede barışın teminatı olarak Rus askerî güçleri gösterilmiştir. Ortak beyanatta ayrıca, sorunun çözüme kavuşmasından sonra Rus barış gücünün AGİT çerçevesinde faaliyet göstermesi kararlaştırılmıştır.²⁴ Ayrılıkçı bölgede bulunan siyasi elit ise, Rus askerlerinin çekilmesinin veya barış gücü şeklinin değiştirilmesinin Transdinyester bölgesindeki güvensizliğin ve çatışmanın tekrar ortaya çıkmasına neden olacağını varsayarak, Kişinev’in barış gücü şeklinin değiştirilmesine yönelik talebine karşı çıkmıştır.²⁵

Dönemin Moldova hükümeti, ayrılıkçı bölgeye özerklik verebileceğini beyan etse de Transdinyester’de bağımsızlık veya konfederatif yapıyı statü için ısrar edilmiştir. 1995 yılının Ocak ayında Moldova’nın, diğer ayrılıkçı bölge Gagavuzya’ya özerklik statüsü vermesindeki temel amaçlarından biri, konfederasyon ısrarından vazgeçilerek özerklik statüsünün kabul ettirilmesi olmuştur. 2014 yılında Kırım’ın işgal edilmesiyle başlayan Rusya’nın Ukrayna’ya askerî müdahale politikası, Kremlin’in Batıyla ilişkilerindeki krizi daha da derinleştirmiş; Rus saldırganlığı ve Moldova’nın aldığı dış politika kararları, Transdinyester bölgesinin taraflar arasında yeni bir çatışma alanına dönüşme olasılığını da artırmıştır.

Dondurulmuş bir çatışma olarak görünen Transdinyester sorunu, özellikle Rusya’nın Ukrayna’ya askerî müdahalesi sonrasında aslında her an patlak verebilecek bir sorun haline gelmiştir. Zaman zaman Tiraspol hükümetleri tarafından düzenlenmiş referandumlarla Rusya’ya birleşme talepleri olduğu bilirse de Şubat 2022’den sonra kendi güvenliğini sağlamak ve Kişinev’den korunmak için Rusya’dan korunma talebinde bulunmuştur. Rusya’nın, bu talebi kullanarak Moldova’ya saldırıp saldırmayacağı tartışılmıştır. Genel olarak ise, Rusya’nın son yıllardaki savunma ve dış politika doktrinlerinde, Putin’in söylemlerinde Moldova, tarihi Rus toprakları olarak değerlendirilmiştir. Bu durum da Transdinyester’in Kremlin’in Moldova’ya karşı bir araç olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Rusya, eski Sovyet cumhuriyetlerinde oluşturduğu ayrılıkçı bölgeler üzerinden merkezî hükümetlere baskı politikası izlemektedir. Transdinyester sorununun askıya alınması Kremlin’de, bunun Moldova’nın Batılı kurumlara entegre olma sürecinde bir engel teşkil edeceği şeklinde düşünülmektedir.

²² Stanislav Secieru, “The Crimean Annexation: What it means for Moldova,” *RUSI Newsbrief*, 19 Mayıs 2014, erişim 20 Haziran 2024, www.rusi.org/publications/newsbrief/ref:A537A19F71A0A6/#.VAr4P1xjDwI

²³ “Восточное партнерство”: проблемы реализации и возможные последствия,” (Vostocnoe partnerstvo: problem realizacii i vozmojnie posledstviya), Совет Федерации Федерального Собрания Российской Федерации, 19 Kasım 2009, erişim 26 Kasım 2024, <http://council.gov.ru/media/files/41d44f-243fdc22b87385.pdf>.

²⁴ Joint Declaration Adopted Following Talks between President of the Russian Federation Dmitry Medvedev, and President of the Republic of Moldova Vladimir Voronin and Head of Transdnistria Igor Smirnov, Ministry of Foreign Affairs of The Russian Federation, Information and Press Department, 18 March 2009,

²⁵ “Приднестровье против вывода российских миротворцев до окончательного урегулирования конфликта на Днестре,” (Pridnestrovye protiv vivoda rossiyskix mirotvortsev do okoncatelnoqo uregulirovaniya konflikta na Dnestre), TASS, 28 Aralık 2012, erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/obschestvo/655247>.

Kasım 2020'den itibaren Moldova Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Maia Sandu, ülkesinin AB üyeliği için Transdinyester sorununun engel oluşturmaya devam ettiği takdirde, o bölge olmadan da AB üyeliğini gerçekleştirmeyi tercih edeceğini beyan etmiştir.²⁶ Böyle bir açıklama ise, öncelikle Rusya'nın ayrılıkçı bölgeler üzerinden Moldova hükümetine baskı politikasının etkisini kaybedeceğini göstermektedir. Sandu, uzun yıllardır, AB ve NATO üyelikleri için öncelikle toprak sorunları çözülmeden yeni üyelerin alınmaması ilkesinin de Moldova için uygulanmayacağını açıklamış ve belirtmiştir. Sandu'ya göre, Brüksel'de Moldova'nın AB üyeliği için Transdinyester sorununun çözümü şart koşulmayacaktır.

Gagavuzya (Gökoğuz Yeri) Özerk Bölgesi ve Ayrılıkçılık Sorunu

Moldova'nın güneyinde bulunan Gagavuzya, yaklaşık 160 bin nüfusla toplam nüfusun yüzde 4,4'ünü ve 1.830 kilometrekare genişliğiyle toplam yüzölçümün yüzde 5'ini oluşturmaktadır.²⁷ Yerel halkın çoğunluğunun etnik kökeni Türk olan Gagavuzya'nın bir diğer ismi Gökoğuz Yeri olarak bilinmektedir ve bölgenin merkezi Komrat kentidir.²⁸ Gagavuzlar Ortodoks Hristiyanlardır. Eski Sovyet coğrafyasındaki benzer ayrılıkçı bölgelerde de olduğu gibi merkezi yönetimlere karşı siyasi olarak Kremlin tarafından desteklendikleri için Rusya yanlısı olarak bilinmektedirler. Rusya'nın Kırım işgali sürecinde, Gagavuzya'da referandum (Şubat 2014) gerçekleştirilmiş ve çıkan sonuç, nüfusun %98,5'inin Moldova'nın Rusya güdümündeki Gümrük Birliği'ne üyeliğini ve %98'inin Moldova-Romanya birliği oluşması halinde bağımsızlığını desteklediğini ortaya koymuştur.²⁹ Sadece %2'lik bir kesim Moldova'nın AB ile ilişkilerini desteklemiştir. Aslında bu referandum, hem Rusya'nın Moldova'ya uyguladığı siyasi ve ekonomik baskının bir göstergesi niteliğindedir hem de Kişinev yönetimine tepki amaçlı gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Sovyetler Birliği yıllarında herhangi bir statüye sahip olmamasına rağmen, 1980'li yılların sonunda Moldova'daki bağımsızlık hareketlerinin bir sonucu olarak Gagavuzya'da Sovyetler Birliği'nin bir parçası olacak Gagavuzya Özerk Sovyet Cumhuriyeti oluşturulması (Kasım 1989) kararlaştırılmıştır. Sonrasında ise tüm Sovyet coğrafyasını kapsayan ayrılıkçılık düşüncesinin yaygınlaşmasıyla da Moldova'dan ayrılma kararı alınmıştır (Ağustos 1990).³⁰ Aslında ayrılma kararının, o dönemde Moldova'da hâkim olan Romanya ile birleşme isteğini protesto etmek amacıyla alınmış olduğu iddia edilebilir. 1990 yılından itibaren Moldova'daki siyasi kargaşa ve istikrarsız bir dönemde bağımsız olarak faaliyet gösterebilen Gagavuzya, Transdinyester'den

²⁶ “Санду заявила, что Молдавия может войти в ЕС без Приднестровья,” (Sandu zayavila, cto Moldaviya mojet voyti v ES bez Pridnestrovyia), 16 Eylül 2024, erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/21879779>.

²⁷ Gagavuzya Özerk Bölgesi, Türklerin %50'den fazlasını oluşturduğu bölgelerle birlikte referandum sonucunda Gagavuzya'ya ait olmayı tercih eden etnik Bulgarların yaşadığı Kirsovo, etnik Rusların çoğunluk oluşturdukları Svetlii kasabası ve etnik Ukrainerlerin yaşadığı Ferapontivka kasabalarından oluşmaktadır.

²⁸ Moldova'da sayı olarak Gagavuzlar Moldovan, Rus ve Ukrainerlerden sonra dördüncü etnik halktır.

²⁹ “Gagauzia Voters Reject Closer EU Ties for Moldova,” RFE/RL, 03 Şubat 2014, erişim 15 Haziran 2024, www.rferl.org/content/moldova-gagauz-referendum-counting/25251251.html

³⁰ CSCE Conflict Prevention Center, *Transdnisterian Conflict*.

farklı olarak Kişinev ile anlaşmaya vararak ayrılıkçı yaklaşımlardan vazgeçmiş ve Moldova sınırları içerisinde özerk bölge statüsü kazanmıştır (Aralık 1994).

Özerk bölge statüsünden kaynaklanan haklardan dolayı Gagavuzya'da dört yılda bir halk tarafından seçilen Başkan eş zamanlı olarak Moldova'da hükümette yer alabilmektedir. Ayrıca, bölgede yasama organı statüsünde *Halk Topluğu* (Meclis) faaliyet göstermektedir. Gagavuzca, Moldovaca ve Rusça resmi dilleri olan Gagavuzya, Moldova'nın simgeleri ile kendi milli bayrağını, ulusal marşını ve milli amblemini de kullanmaktadır. Kendisine ait ordusu olmayan Gagavuzya'da yerel kolluk kuvvetleri Moldova İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Ekonomik olarak ülkenin en az gelişmiş bölgelerinden olan Gagavuzya'da tarım ürünleri ve şarap üretilmektedir.

Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından işgal edilmesi ve sonrasında Ukrayna'ya yapılan askerî müdahale, post-Sovyet coğrafyalarda benzer senaryoların gerçekleşebileceği bölgeleri gündeme getirmiştir. Gagavuzya, Batı yanlısı Moldova iktidarının Rusya karşıtı politikalarından sonra bu bölgelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Gagavuzya, Transdinyester'e kıyasla hem yüzölçümünün küçük olması hem de ekonomik olarak fakir bir bölge olması nedeniyle Moldova için stratejik önem taşımamaktadır. Buna rağmen, istikrarsızlık oluşturması nedeniyle Gagavuzya sorununun Moldova'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyonu önünde önemli bir engel olduğu tahmin edilebilir.

Transdinyester'de olduğu gibi, Kişinev hükümetlerinin Gagavuzya'da denetimleri oldukça zayıftır. Olası bir silahlı çatışma durumunda, Moldova'nın ayrılıkçı bölgelere karşı savaşma ihtimali düşüktür. Bunun nedenlerinden biri, Moldova silahlı kuvvetlerinin savaş kabiliyetinin zayıf olması ve silahlı karşılık vermesi durumunda bölgedeki Rus askerlerinin kısa zaman diliminde Gagavuzya'ya yerleşme olasılığıdır. Böyle bir olasılık, Gagavuzya sınırına yaklaşık 20-30 kilometre mesafedeki Romanya açısından kaygı vericidir. Ukrayna-Rusya arasındaki krizin, Rusya-NATO ilişkilerini olumsuz etkilediği ve her geçen gün daha da içinden çıkılmaz bir hale getirdiği dikkate alındığında ne Rusya ne de Romanya'nın böyle bir silahlı çatışmayı göze aldığı söylenemez.

Son yıllarda Moldova'da Gagavuzya'nın özerkliğinin kaldırılması için çalışmalar yapıldığı iddia edilmektedir. Fakat bölgenin özerklik statüsünün Moldova Anayasası ile belirlenmiş olması, böyle bir ihtimali zayıflatmaktadır. Bunun, ülkedeki siyasi krizi derinleştirmek adına yapılmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca, Gagavuzya Halk Meclisi'nde alınmış kararların Moldova parlamentosu tarafından yasaklanma yetkisinin bulunmaması nedeniyle de Kişinev iktidarının böyle bir girişimde bulunmayacağı tahmin edilebilir. Buna rağmen, son yıllarda Gagavuzya bölgesinin özerklik statüsüne Kişinev'in yaklaşımı tartışmalıdır. Üst düzey Moldovalı politikacılar arasında Gagavuzya'nın var olmadığını belirtenlerin arttığı bir gerçektir.

Bölgenin varlığının ülkenin güvenliğine tehlike olarak algılanmaya başlamasından sonra, Gagavuzya'da açıktan Rusya ile ilişkileri geliştirme politikasının izlendiği sezilmektedir. 2024 yılının Mart ayında Gagavuzya bölgesinin Başkanı Yevgenia Gutsul'un Rusya ziyaretinde Vladimir Putin'le görüşmesi, Kremlin'in bölge üzerinden Kişinev'in AB'ye entegrasyon sürecinden vazgeçmesi için bir baskı politikası olarak değerlendirilebilir. Putin, Gutsul'la görüşmesinde, Moldova'nın hem AB üyeliğine hem Romanya ile de olası bir birleşmeye

Gagavuzya'nın karşı çıkması gerektiğini beyan etmesi, Kremlin'in Moldova'nın dış politika kararlarına müdahalesinde ayrılıkçılık kartlarını kullanmaya devam ettiğini göstermektedir.³¹

Gagavuzya açısından ise böyle bir durumda, 1994'te Kişinev'in Komrat yönetimiyle anlaşma şartlarının uygulanabilirliği gündeme gelmektedir. Anlaşma, Moldova'nın Romanya ile birleşmesi durumunda bu özerk bölgeye bağımsızlık kararı alma hakkı tanımaktadır. Gutsul, son gelişmeler sonrasında anlaşmanın bu şartını devamlı gündemde tutarak aslında Rusya'nın amaçlarına hizmet ettiğini göstermektedir.

Görsel 1: Moldova'da Ayrılıkçı Bölgeler³²

Rusya'nın Ukrayna'ya Askerî Müdahalesi ve Moldova'nın Güvenlik Endişeleri

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, o dönem Moldova'da iktidardaki Avrupa yanlısı koalisyon hükümetini zor durumda bırakmıştır. Ukrayna'daki Maydan Devrimi ile başlamış ve sonrasında Rusya'nın toprak işgalleriyle sonuçlanmış krizin, Batı'yla ilişkileri tercih eden siyasi aktörlerin Kiev'de iktidara gelmesinden kaynaklandığı bilinmektedir. Böyle bir durumda,

³¹ “Встреча Путина с Гутсул важна для гагаузского народа“ (Vstreca Putina s Gutsul vajna dlya gagauzskoqo naroda), *RIA Novosti*, 07 Mart 2024, erişim 27 Kasım 2024, <https://ria.ru/20240307/gagauziya-1931784394.html>.

³² Elnur İsmayıl, *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*, (İstanbul: Bilgesam, 2017), 130.

Ukrayna gibi, AB ile siyasi ve ekonomik anlaşmalar imzalamış dönemin Kişinev iktidarını Rusya ile ilişkilerinde nasıl zor bir sürecin beklediği anlaşılmaktadır. Moldova anayasasında ülkenin tarafsız olduğu belirtilmektedir ve bu nedenle, bağımsızlığının ardından geçen yaklaşık 30 yıllık süreçte ne NATO ne de Rusya güdümündeki Kolektif Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (KGİÖ) gibi herhangi bir askeri birliğe üyelik, ülkenin dış politikasının gündeminde olmamıştır. Fakat Kırım'ın Rusya tarafından işgali sonrasında, dönemin Moldova Cumhurbaşkanı Nikolay Timofti, NATO üyeliği için diplomatik çaba göstereceğini belirtmiştir.³³ Moldova, tarihinde ilk defa Eylül 2014'te Galler'de gerçekleşmiş olan NATO toplantısına davet edilmiştir. Moldova için öncelik Rus askerlerinin Transdinyester'den çıkarılması konusunda NATO üyelerinin desteğini almak olmuştur. Moldova'nın bu girişimi ve konuyu tekrar gündeme getirmesi Kremlin'de rahatsızlığa neden olmuş ve Kişinev'e 1992 barış anlaşmasının tarafı olduğu hatırlatılarak diplomatik uyarıda bulunulmuştur. Moldova ise Rusya'yı, AGİT'in İstanbul zirvesinde (1999) eski Sovyet cumhuriyetlerinde bulunan askeri üslerini boşaltma taahhüdünü yerine getirmemekle suçlamıştır. Rusya, Timofti hükümetinin AB ve ABD ile yakınlaşma girişimlerine tepki olarak Moldova'dan ithal edilen ürünleri kısıtlama ve yasaklama kararı alarak ülkeye ekonomik baskı yapmıştır. Rusya'nın Moldova'ya karşı ekonomik yaptırım, Transdinyester ve Gagavuzya bölgelerinden getirilen ürünleri kapsamamıştır.³⁴ Bu yaptırım, Moskova'nın Kişinev'e ayrılıkçı bölgelerle ilgili verdiği bir mesaj olarak da değerlendirilmiştir.

Kırım'ın işgali sonrasında Moldova'da gerçekleşmiş Kasım 2014 parlamento seçimlerini Moldova Komünist Partisi kazanamamıştır. Buna rağmen seçimlerde en çok oy almış Sosyalist Parti (SP) de Rusya yanlısı olarak bilinmekteydi. En çok oy oranına sahip olsa da SP parlamentoda yeterli sandalyeye sahip olamadığı için o dönem hükümeti kuramamıştır. Moldova'nın Avrupa'ya entegrasyonu için çaba harcayan ve Rusya karşıtı olarak bilinen Liberal-Demokrat Parti (LDP) ve Demokrat Parti (DP) hükümeti kurmuşlardır. Komünist Parti'nin seçimleri kaybettiği 2009 sonrasındaki hükümetleri kurma görevini genel olarak LDP, DP ve Liberal Parti (LP) üstlenmiştir. Moldova'da Avrupa'yla bütünleşmeden yana olan siyasi iktidarın, Rusya'nın saldırganlığının arttığı dönemden sonraki AB'ye üyelik girişimleri, Kremlin tarafından bir rahatsızlık nedeni olarak gösterilmektedir.

Kırım işgal edildikten sonra, Ukrayna'nın doğu ve güneydoğu bölgelerinin de Rusya'nın kontrolüne geçeceği ve Rusya-Transdinyester arasında doğrudan bir bağlantı kurulabileceği gibi bir ihtimal ortaya çıkmıştır. Fakat Rusya, Ukrayna ile savaşın devam ettiği bir süreçte, ikinci bir cephenin açılmasının kendisini hem askeri hem ekonomik anlamda yıpratabileceğini dikkate alarak Moldova'ya karşı direk bir askeri müdahalede bulunmayacaktır. Kremlin için önemli stratejilerden biri, ekonomik ve politik baskı uygulayarak Moldova'daki seçimlerde Rusya yanlısı bir partinin kazanmasını sağlamaktır. Rusya yanlısı bir iktidar partisinin seçimleri

³³ “Тимофти: Я бы проголосовал за вступление в НАТО” (Timofti: Ya bi progolosoval za vstuplenie v NATO), 26 Nisan 2014, erişim 10 Haziran 2024, <https://point.md/ru/novosti/politika/timofti58-ya-bi-progolosoval-za-vstuplenie-v-nato/>

³⁴ Kamil Calus, “Russia's Embargo on Moldovan Goods is Extended,” *Centre for Eastern Studies*, 23 Temmuz 2014, erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-07-23/russias-embargo-moldovan-goods-extended>

kazanması demek, Moldova'nın AB ve NATO ile ilişkilerini askıya almak, Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılma olasılığını artırmak anlamına gelmektedir. Bunun aksi bir durumda, yani seçimlerde Avrupa'yla bütünleşerek güvenliğinin teminatı olarak Batıyı tercih edecek bir hükümetin galip gelmesi, Rusya'nın ülkedeki ve bölgedeki çıkarlarını tehlikeye sokacaktır. Dolayısıyla, böyle bir olasılıkta Transdinyester'in bağımsızlığının Rusya tarafından tanınması ve Gagavuzya'daki ayrılıkçı eğilimi desteklemesi olasılığı çok yüksektir.

Rusya-Ukrayna savaşı, Moldova'nın tarafsız ülke olması gerekip gerekmediği tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesi, anayasasında tarafsızlık statüsü belirtilmiş olan Moldova'nın bu tercihi değiştirerek NATO'ya üye olma ihtimalini gündeme taşımıştır. Moldova-NATO arasında farklı projelerde uzun yıllardır işbirliği devam etse de, 2022 yılı itibarıyla bu görüşmeler ve işbirlikleri yeni bir stratejik boyuta geçmiştir. Moldova Cumhurbaşkanı Sandu, dönemin NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'le görüşmüş, Aralık 2022'de ise, dönemin Moldova Dışişleri Bakanı Popescu ilk defa NATO'nun Bükreş zirve toplantısına katılmıştır. Popescu, bölgede yaşanan gelişmeler çerçevesinde ülkesinin güvenliğinin sağlanması için AB üyeliğinin ve NATO ile stratejik işbirliğinin önemli bir tercih olduğunu ifade etmiştir.³⁵ Fakat, Moldova vatandaşları arasında AB üyeliğine kıyasla NATO'ya üye olma konusunda yeterli desteğin olmadığı da bilinmektedir.

Uluslararası finans kurumları verilerinde kıtanın en fakir ülkelerinden biri olarak belirtilen Moldova'nın doğal gaz tüketiminde Rusya'ya bağımlılığı, Kremlin'in Kişinev'e baskı politikalarını kolaylaştırmıştır. Doğal gaz tüketiminin %90'dan fazlasını Rusya'dan ithal eden Moldova, özellikle Rusya karşılığının yükselişe geçtiği 2006 yılından sonra zaman zaman ekonomik ve politik baskılara maruz kalmıştır. Örnek olarak, 2006 yılının kış aylarında Rusya doğal gaz şirketi Gazprom'un Moldova'ya ihraç ettiği doğal gaz fiyatlarını iki defa artıracaklarını beyan etmesi ve Kişinev'in ekonomik nedenlerden dolayı bunu kabul etmemesi, Rusya'nın doğal gaz ihracatını durdurmasıyla sonuçlanmıştır. Baskılar sonucunda Moldova, kendi MoldovaGaz şirketinin paylarını Gazprom'a vermeyi kabul etmiş ve Moldova'daki doğal gaz boru hatları, MoldovaGaz'ın %50'den fazla hissesini elinde bulunduran Gazprom'un, kontrolüne geçmiştir. Rusya'nın Kişinev hükümetine baskı yapmasını kolaylaştıran diğer bir neden, Moldova'nın Gazprom'a olan borcu olmuştur ve bu borç iki ülke arasında krize neden olmuştur. Anlaşma gereği, belirtilen dönemde ayrılıkçı bölge Transdinyester'e ihraç edilen doğal gaz borcu için de MoldovaGaz sorumluluk taşımaktaydı. 2014 yılı Haziran ayında Moldova ve AB arasında Ortaklık Anlaşması imzalanmasına, Rusya Moldova'ya ihraç edilen doğal gaz fiyatlarını artırmakla tepki göstermiş ve Kişinev hükümetine aldığı karardan vazgeçmesi için baskı yapmaya çalışmıştır. Doğal gaz ithalatından kaynaklanan sorunlar zayıf bir ekonomiye sahip Moldova'yı zor durumda bırakmış ve alternatif doğal gaz hatları arayışına itmiştir. Bu nedenle Moldova, Romanya ile anlaşma imzalayarak doğal gaz tüketiminin bir kısmını bu ülkeden ithal ederek sağlamaya çalışmıştır. 2013 yılından itibaren iki ülke arasında

³⁵ "Neutral Moldova Vows Intensified, Accelerated Cooperation with NATO," *RFE/RL*, 21 Haziran 2023, erişim 04 Haziran 2024, www.rferl.org/a/moldova-neutrality-nato-european-union-constitution/32500369.html)

43,2 km uzunluğunda İasi-Ungeni doğal gaz boru hattı (yıllık 1,5 milyar metreküp kapasiteli) inşasının ve bir sonraki aşamada ise Moldova'nın kendi kontrolünde olacak Ungeni-Kişinev boru hattının inşası planlanmıştır.³⁶

Görsel 2: Moldova'dan Geçen Enerji Nakil Hatları³⁷

Kasım 2013 tarihinde dönemin Moldova hükümeti, Letonya başkenti Vilnius'te gerçekleşmiş AB zirve toplantısında AB ile ortaklık anlaşmasını onaylamıştır. Alınmış karardan sonra, Rusya'dan Moldova'ya ekonomik baskılar artmış; hem Moldova ekonomisinin Rusya'ya bağımlılığını azaltmak hem de ortaklık anlaşmasından kaynaklanan şartlar doğrultusunda AB, Moldova üretimi olan şarap ve tarım ürünlerinin Avrupa pazarlarına girmesine izin vermiştir. Son ekonomik verilerde Moldova, toplam dış ticaretini büyük oranda AB ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. AB, Moldova'nın en büyük dış ticaret ortağı konumundadır. Rusya'nın Moldova'nın dış ticaretindeki payı ise Ukrayna'ya askeri müdahalesi sonrasında azalarak %4,5 civarında olmuştur.³⁸ Moldova ekonomisi büyük bir oranda yurtdışında göçmen olarak çalışan işçilerin sağladığı gelire bağımlıdır. 2014 yılında Rusya Federasyonu'nda 560 bin civarında

³⁶ Yaklaşık 26 milyon dolarlık maliyeti olan ve 7 milyonu AB tarafından finanse edilen boru hattı Moldova'nın Avrupa enerji nakil hatlarına bağlanmasını sağlamıştır. 27 Ağustos 2014'te, yılda 50 milyon metreküp doğal gaz taşıyacak boru hattının ilk aşaması faaliyete geçerek Moldova'nın enerji bağımsızlığı için önem arz etmiştir.

³⁷ İsmayıl, *Küresel Riskler*, 130.

³⁸ “Молдавия сократила внешние торговые отношения с РФ до 3%” (Moldaviya sokratila vneshnie torgovie otnosheniya s RF do %3), *Kommersant*, 19 Nisan 2024.

Moldovalı göçmen işçinin bulunduğu bilinmektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi sonrasında, Kremlin, Moldovalı işçilerin Rusya'da kalış süreleriyle ilgili ek kısıtlamalar getirmiş, göçmen işçilerin durumunu Kişinev'e karşı baskı unsuru olarak kullanmıştır. Zaman zaman Kremlin'in Moldovalı göçmen işçilere kendi ailelerine nakit havale yapma kısıtlaması getirmesi de ekonomik krizde olan Moldova için olumsuz bir gelişme olarak sayılmıştır. Mayıs 2022 verilerinde ise, Rusya'da bulunan göçmen Moldovalı işçilerin sayısının 76 bin olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan bölge nüfusunun %97'sini oluşturan 340 bin Transdinyesterlinin aynı zamanda Moldova pasaportuna, 220 bin civarında nüfusun ise Rusya vatandaşlığına sahip olması, Moldova'nın işçilerine üçüncü bir devletin dahil olma politikasını anlamaya yardımcı olmaktadır.³⁹

Rusya'nın 2022 yılı Şubat ayında Ukrayna'ya başlattığı askeri müdahale, Moldova'daki Batı yanlısı hükümetin Kremlin'le ilişkilerini de zora sokmuştur. Moldova, Kremlin'in doğal gazı kendisine karşı baskı aracı olarak kullanmasını önlemek amacıyla, Aralık 2022 tarihinden itibaren Rusya'dan doğal gaz alımını durdurmuş; Rusya'nın Moldova'daki medya kurumlarının faaliyetini yasaklamıştır. Moldova, Rus doğal gazının Ukrayna ve Moldova (Transdinyester) güzergâhlarından geçişinin sonlandırılmasından olumsuz etkilenmiştir. Kriz, Kişinev'in Transdinyester karşısındaki konumunun güçlenmesine fırsat oluşturmuş ve Kişinev-Kiev arasında imzalanmış anlaşma, Transdinyester'i doğal gaz arzında Moldova merkezî hükümetine bağlı hale getirmiştir. Rusya'nın doğal gaz ihracatını zayıflatmak amacı güden AB ve ABD'nin böyle bir anlaşma imzalanması için Ukrayna'ya da baskı uyguladığı tahmin edilmektedir.

Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi sonrasında Moldova hükümetinin aldığı bir başka karar ise, ülkenin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeliği ile ilgili olmuştur. Moldova uzun yıllar BDT'nin ekonomik ve politik faaliyetinde *de facto* olarak pasif bir görev üstlenmiştir. Aralık 2022'den itibaren ise hem dönemin Moldova Dışişleri Bakanı Popescu hem de Moldova Cumhurbaşkanı Sandu tarafından, ülkenin geleceği için BDT'nin etkili bir rolünün olmadığı söylemleri artmıştır.

Moldova, aldığı Rusya karşıtı kararlar sonrasında kendi silahlı kuvvetlerini güçlendirme politikası izlemiştir. 2010-2021 yılları arasında Moldova GSYH'sinin yaklaşık %0,3'ünü oluşturan savunma harcamaları, Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi ve Moldova'yı dış politikadaki Batı yanlısı çizgisinden dolayı tehdit etmesinden sonra, %0,55'e kadar artırılmıştır. Moldova bütçesinden savunmaya 2023 yılı için bir önceki yıla göre %68 oranında artışla 90 milyon ABD doları ayrılması kararlaştırılmıştır.

Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Moldova Stratejisi

Rusya için öncelik Moldova'nın Avrupa-Atlantik kurumlarına entegrasyon sürecini sekteye uğratmaktır. Buna paralel olarak Rusya, kendi güdümünde kurulmuş Avrasya Ekonomik Birliği'ne Moldova'nın üyeliğini sağlamaya çalışmaktadır. Moldova, NATO'nun

³⁹ Alexander Tanas, "Pro-EU Moldova dismisses breakaway region's request for Russian help," Reuters, 29 Şubat 2024, erişim 10 Haziran 2024, <https://www.reuters.com/world/europe/moldovan-breakaway-region-asks-russia-protect-its-economy-pressure-2024-02-28/>

Barış İçin Ortaklık projesinde yer alsa da tarafsızlık statüsünden dolayı teşkilata üyelik hakkı bulunmamaktadır. Moldova'nın NATO ile iş birliği ve ilişkilerin stratejik düzeyde gelişmesi Rusya için tehlike olarak kabul edilmektedir. Rusya, ayrılıkçı bölgeler kartını da kullanarak Kışinev'in Romanya ile birleşmesine karşı çıkmaktadır. Rusya'nın diğer bir amacı, Moldova'nın da üye olduğu AB'nin Doğu Ortaklığı politikasını başarısızlığa uğratmaktır. Bunun için stratejik anlamda hedef Ukrayna ise, coğrafi olarak en önemli konumdaki ülke Moldova'dır. Moskova, Moldova'da yukarıda belirtilen ayrılıkçı bölgeler dışında ülkenin güneydoğusunda bulunan ve Rusya yanlısı olarak bilinen Taraclia bölgesinde de ayrılıkçılığı destekleme girişiminde bulunabilir. Nüfusun yaklaşık %60'ını etnik Bulgarlar oluşturmaktadır ve bu nedenle ileryeleyen süreçte bölgenin Kremlin'in eliyle Kışinev'e karşı başkaldırabileceği tahmin edilmektedir. Moldova topraklarında bulunan 27 Bulgar köyünü tek bir birlik altında toplama girişimleri sonucunda bölgeye özel bir statü kazandırılmak istenebileceği şeklinde değerlendirilmektedir. Nisan 2015 tarihinde, Moldova parlamentosunda Rusya yanlısı milletvekilleri, Taraclia bölgesine özerklik verilmesine ilişkin tasarı sunmuş fakat bu tasarı parlamento çoğunluğu tarafından desteklenmemiştir.⁴⁰ Ayrıca, Ekim 2024 tarihinde AB'ye üyeliğe ilişkin anayasa değişikliği için Moldova'da gerçekleşmiş referandum sonuçlarına göre, Taraclia bölgesi seçmenleri, ülkenin Batılı kurumlara entegrasyonuna yaklaşık %86 oyla karşı çıkmıştır.

ABD, Moldova'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklemektedir. Rusya-Ukrayna krizi, Beyaz Saray'ın Kışinev ile ilişkilerine önem vermeye başlamasına neden olmuştur. Ukrayna'da Maydan devriminin yaşandığı süreçten itibaren Moldova, ABD'nin dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. O dönemden itibaren, üst düzey siyasilere karşılıklı ziyaretleri buna örnek gösterilebilir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Moldova'nın AB ile Vilnius'ta anlaşma imzalamasına destek amaçlı ziyaret gerçekleştirmiş (Aralık 2013), dönemin Moldova Başbakanı Leanca'nın Washington ziyareti sırasında Obama, Biden ve Kerry ile görüşmeler gerçekleştirmiştir (Mart 2014). Bu karşılıklı ziyaretler ikili ilişkilerde önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Transdinyester'deki Rus barış gücünün çekilmesi talebini Beyaz Saray sıklıkla gündeme getirmektedir. Washington'un da beyan ettiği üzere, ABD'nin Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması'nı (AKKA) onaylamamasının nedenlerinden biri de bu şarta bağlanmaktadır. ABD, Rusya'dan Post-Sovyet coğrafyasında üstlendiği sorumlulukları yerine getirmesini talep etmektedir.

Maydan Devrimi sonrasında dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko, Haziran 2015'te Rus askerî güçlerinin Transdinyester'e ulaşımının Ukrayna toprakları üzerinden sağlanmasını engelleyen yasayı onaylamıştır. Yasanın onaylanması, Kremlin için bölgedeki güvenlik politikalarını etkileyen bir gelişme sayılmıştır.⁴¹ Rus askerlerinin Transdinyester'e geçişi için Ukrayna transit ülke olarak kullanılmaktaydı. 1998 yılında imzalanmış anlaşma şartlarının

⁴⁰ Mirel Bran, "La Russie avance ses pions en Moldavie," *Le Monde*, 21 Nisan 2015, erişim 27 Kasım 2024, https://www.lemonde.fr/decryptages/article/2015/04/22/la-russie-avance-ses-pions-en-moldavie_4620603_1668393.html

⁴¹ Nataliya Trach, "Poroshenko strikes a blow on Russian military positions in Transnistria," *KyivPost*, 16 Haziran 2015, erişim 17 Haziran 2024, <http://www.kyivpost.com/content/kyiv-post-plus/poroshenko-strikes-a-blow-on-russian-military-positions-in-transnistria-391261.html>

engellenmesi, Kremlin'de Kiev'in uyguladığı bir baskı politikası şeklinde değerlendirilmiştir. Rusya ise sorunun çözümü için 1500 Rus askerinin uçaklarla taşınabileceği mesajını vermiştir. Buna rağmen, Rusya'nın kendisi için sorun oluşturmuş bu durumun çözümü için askerî ve askerî olmayan yöntemlere başvurabileceği öngörülmüştür. Rusya'nın Ukrayna ile savaşı devam ettiği sürece, stratejik ve ekonomik boyutta Transdinyester'deki Rus askerlerinin durumu da zaman zaman gelişmelere göre değişiklikler gösterebilir.

Rusya ve ABD'nin ardından Moldova üzerinde etkili olmaya çalışan en önemli bölgesel aktörlerin başında Romanya gelmektedir. 1989 yılında yaşanmış devrim ve Post-Çauşesku dönemi sonrasında Romanya'da milliyetçiler, Ukrayna'nın Bukovina bölgesinde ve Moldova'da hak iddia etmişlerdir. Romen milliyetçilerine göre Romenlerin tarihte hâkim olduğu topraklar yeniden Romanya'yla birleştirilmelidir. Bu kapsamda, Moldovalı nüfus etnik Romen olarak tanımlanarak, iki ülkenin birleşmesi gerektiği üst düzeyde beyan edilmiştir. 1994 yılında gerçekleşmiş referandumda, oy kullanmış Moldovalı nüfusun %90'ı Romanya ile ittifaka karşı çıkmıştır. Son yıllarda gerçekleştirilmiş kamuoyu araştırmalarında ve anketlerde de Romanya ile ittifak taraftarlarının oy oranında önemli bir değişiklik olmadığı gözlenmektedir. Romanya ile birleşme taraftarı Liberal Parti'nin 2009 parlamento seçimlerinde aldığı %10'luk oy da Romanya-Moldova ittifakı yanlısı grupların zayıf olduğunu göstermiştir. Moldova'da Romanya ile birleşmeye yönelik güçlü bir destek yoktur. Bu da iki ülkenin birleşme olasılığını azaltmaktadır. Romanya'nın 2007 yılında AB'ye üye olarak kabul edilmesi, Moldova vatandaşlarının Romanya vatandaşlığı için müracaat etmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan Moldova Komünist Partisi'nin Temmuz 2009'daki seçimleri kaybetmesi sonrasında Kişinev'de iktidara gelen Avrupa ile Entegrasyon İttifakı, Romanya ile ilişkileri geliştirme stratejisi izlemiştir. Enerji kaynaklarında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak amacıyla Romanya'dan Moldova'ya doğal gaz taşınması için boru hattı projesi başlatılmıştır. Boru hattı projesinin gerçekleşmesinin ardından ise 2013 yılının Aralık ayında Moldova Anayasa Mahkemesinin aldığı kararlar, resmî dil Romence olarak belirlenmiştir. Kremlin'de bu karar Moldova-Romanya birliği istikametinde atılmış bir adım olarak değerlendirilmiştir. Dönemin Romanya Cumhurbaşkanı Traian Basescu'nun ve Başbakan Viktor Ponta'nın, ülkesinin en stratejik hedeflerinden birinin Moldova ile ittifak kurmak olduğunu beyan etmesi, ayrılıkçı bölgeler Transdinyester ve Gagavuzya'nın Kişinev ile ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur.⁴²

Kırım'ın işgalinden sonra, 2015 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Kişinev'de Romanya ile birleşme talebiyle protestolar yapılmıştır. Dönemin Moldova Başbakanı Valeriu Strelet ise açıklama yaparak konunun Kişinev'in gündeminde olmadığını beyan etmiştir.⁴³ Romanya ve Moldova Cumhurbaşkanları da açıklama yapmak zorunda kalarak herhangi bir birleşmeden ziyade, Moldova'nın AB ile uyum sürecinde ve olası bir üyeliği için demokratik reformlar

⁴² "Foreign Ministry Criticizes Romanian PM over Moldova Annexation Statement," *Russia Today*, 16 Eylül 2014, erişim 17 Haziran 2024, <http://rt.com/politics/188172-russian-romanian-moldovan-unification/>

⁴³ "Valeriu Strelet had a Discussion with his Romanian Counterpart Victor Ponta," *Teledio Moldova*, 13 Ağustos 2015, erişim 17 Haziran 2024, <http://www.trm.md/en/politic/valeriu-strelet-a-avut-o-discutie-telefonica-cu-omologul-roman-victor-ponta/>

gerçekleştirmesi gerektiğini beyan etmiştir. Fakat, Romanya'da Moldova'nın kendi topraklarına katılması gerektiğini savunan siyasi bir elitin olduğu gerçeği kabul edilmelidir. 2024 yılı Nisan ayında Romanya Başbakanı Ion-Marcel Ciolacu, Moldova'nın Romanya ile birleşerek Batılı kurumlara üyeliğini desteklediğini beyan etmesi de buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Ekim 2024 tarihinde Moldova'da gerçekleşmiş cumhurbaşkanlığı seçimleri ve AB üyeliği tercihine ilişkin referandum, ülkedeki Batı ve Rus yanlısı partilerin rekabet edeceği, ülkenin kaderini ve güvenliğini etkileyecek seçimler olarak değerlendirilmekteydi. Rus yanlısı adayların kazanması durumunda, Rusya-Batı rekabetinde Kremlin'in bölgedeki etkisinin artacağı beklenilmekteydi. Böyle bir senaryo, Moldova'daki Maia Sandu Cumhurbaşkanlığındaki Batı yanlısı hükümetin aldığı Rusya karşıtı politikaların iflası olabilirdi ve Ukrayna'ya Moldova üzerinden ikinci bir cephe açılabileceği ihtimali artardı. Ukrayna savaşının sonucu da Moldova'nın kaderini etkileyebilecek önemli bir gelişme olacaktır. Rusya'nın Ukrayna savaşında olası bir yenilgisi ve bölgedeki etkisinin azalması, Moldova'da ayrılıkçı bölgeler sorununun da etkisini zayıflatabilir.

Sonuç

Öncelikli olarak, günümüzde Rusya ve Batı arasında rekabet Soğuk Savaş yıllarını aratmayacak bir düzeyde gelişmektedir. Bu kapsamda, uluslararası sistemin güvensizliği küresel, bölgesel ve küçük güçlerin kararlarını etkilemektedir. Moldova'nın coğrafi konumu, günümüz Rusya-Batı (NATO, ABD, AB) ilişkilerinde ve jeopolitik rekabetinde hem Rusya hem Batı dünyası için önem kazanmıştır. Moldova'nın Batı yanlısı kararları (AB ve NATO'ya üyelik veya Romanya ile birleşme girişimleri), Rusya'nın jeopolitik çıkarlarını olumsuz etkilemektedir. Moldova-Rusya ilişkilerinin tarihsel evrimi kapsamında yukarıda da belirtildiği üzere, Sovyetler Birliği döneminden itibaren tarih ve kimliğe dayalı olumsuz bir geçmiş de Kişinev'in Rusya karşıtı kararlarının bir nedeni olarak düşünülebilir. AB ve NATO'nun son yıllarda Moldova'ya olumlu yaklaşımı Moldova'nın, güvenliğini sağlanması için Batılı askerî ve ekonomik kurumlara entegrasyonunu gerekli kılmaktadır.

Bağımsızlığından itibaren, ayrılıkçı bölge(ler) sorununu toprak bütünlüğünü koruyarak barışçıl yollardan çözebilmek, Moldova hükümetlerinin karşısında çözüme kavuşturulması beklenen güçlükler arasında öne çıkmıştır. Ayrılıkçı eğilimleri en aza indirmek amacıyla bu tür yapılarla özerklik statüsü vermek temel hedeflerden olmuşsa da, bu yaklaşım sonraki dönemlerde bu statüye sahip bölgelerin Rusya'yla işbirliğini zayıflatamamıştır. Moldova, Rus barış gücünün ülkeden çekilmesini ve bunun yerine AB'li sivil gözlemcilerden de oluşabilecek uluslararası bir barış gücünün gelmesini amaçlamaktadır. Transdinyester bölgesi ise, 1990'lı yıllardan itibaren Kişinev karşısındaki konumunu güçlendirme amaçlı politikalar izlemiştir. Bunun için, Rusya'nın desteğini alarak, öncelikle bağımsızlığı veya bir konfederatif yapıyı hedeflemiştir. Kişinev iktidarlarının AB ile bütünleşme politikalarını geliştirdiği bir dönemde Gagavuzya'nın da özerklik statüsünü genişleterek daha geniş haklar elde etmeye çalıştığı gözlenmektedir. Moldova'nın, AB ve diğer Batılı kurumlar ile politik ve ekonomik anlaşmalar imzalaması Kremlin'i rahatsız etmektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesinin hemen ardından Moldova, Mart 2022 tarihinde AB'ye üyelik için başvuruda bulunmuş; Haziran 2022

tarihinde AB Konseyi tarafından Ukrayna ve Moldova'ya aday ülke statüsü verilmiş ve Aralık 2023'te katılım müzakerelerinin başlaması kararı Kremlin'in bölgedeki çıkarlarını olumsuz etkilemiştir.

1990'lı yıllardan itibaren Rusya, askerlerini Moldova topraklarında barış gücü adı altında bulundurmaktadır. Kremlin'in eski Sovyet cumhuriyetlerinde izlediği ayrılıkçı bölgeleri destekleme politikası, Transdinyester örneğinde olduğu gibi Kişinev hükümetlerinin Rusya'ya bağımlılığını sağlamak üzerine kurulmuştur. Doğal gaz hem siyasi hem de ekonomik araç olarak Moldova'ya karşı kullanılmaktadır. Rusya, Moldova'nın Rus ekonomisine bağımlılığını fırsat olarak kullanarak Moldova ile ticarete kısıtlamalar getirmektedir. Uzun bir dönem daha Transdinyester ve Gagavuzya'daki ayrılıkçı eğilimlerin Kremlin tarafından destekleneceği düşünülebilir. Günümüzdeki bölgesel gelişmeler ışığında, Batı yanlısı herhangi bir Kişinev iktidarının bölgeler üzerinde egemenlik kurması zor görünmektedir ve Rusya'nın da buna müsaade etmeyeceği bilinmektedir. Moldova'nın federal modele geçmesi de Rusya'nın baskı yapacağı konulardan biri olarak değerlendirilmektedir. 1990'lı yıllarda olduğu gibi günümüzde de Transdinyester ve Gagavuzya, Moldova'nın Romanya ile birleşme ihtimaline karşı bağımsızlık taleplerinde ısrar etmektedirler. Kişinev'in AB'ye muhtemel üyeliğinin de benzer süreci tetikleyebileceği tahmin edilmektedir.

2008 yılı Ağustos ayında Gürcistan'la savaş sonrasında Rusya'nın ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya'yı tanımış olması, diğer bölgelerde de benzer politikaların izlenebileceği algısı uyandırmıştır. Buna rağmen, Kremlin, şimdilik Transdinyester'in bağımsızlığını tanımayı tercih etmemektedir. Kırım'ın işgali ve Ukrayna ile savaş sonrası mevcut jeopolitik değişiklikler ve gerçeklikler, ilerleyen dönemde Rusya'nın bölgenin bağımsızlığını tanıma veya Ukrayna'nın doğu bölgelerinde yaptığı gibi o bölgeleri ilhak etme olasılığını artırmaktadır. Transdinyester'in bağımsızlığının tanınması durumunda Gagavuzya'nın da Rusya'ya katılmak için başvurma ihtimali artacaktır. Kişinev ise, Gagavuzya'nın ayrılıkçı taleplerini önlemek amacıyla bölgenin özerkliklik statüsünü geri almayı amaçlamaktadır. Transdinyester'deki Rus barış gücünün çekilmesi ihtimali neredeyse gündemden kalkmış durumdadır. Ukrayna krizinin neden olduğu Rusya-Batı geriliminde, Kremlin bölgedeki askerî gücünü artırmayı amaçlasa da Ukrayna ile savaşın tahmin edilmediği kadar uzun sürmesi farklı bölgelerdeki Rus askerlerinin durumunu da olumsuz etkilemektedir.

20 Ekim 2024 tarihi, Moldova'nın geleceğinin de belirlenmesi açısından önemli bir tarih olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve ülkedeki AB üyeliği referandumunun sonuçları sadece ülkenin değil, tüm bölgenin kaderinin değişebileceği bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle hem Moldova iç politikasında hem de Rusya ve Batılı devletler açısından seçim sonuçlarına ilişkin farklı beklentiler mevcut olmuştur. Özellikle de Moldova politikasında mevcut hükümetin Avrupa'yla bütünleşme sürecine muhalif görüşte olan partilerin, Rusya'da Pobeda (Zafer) siyasi ittifakı oluşturması ve seçimlere hazırlanmaları Kremlin açısından Moldova'nın kaybedilmemesinin ne kadar stratejik olduğunu göstermiştir. Hem cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci tura kalması hem de AB üyeliği için gerçekleştirilmiş referandum sonucu, toplumun Rusya ve Batı yanlısı olarak parçalanmış olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, cumhurbaşkanlığı seçimi ve referandum sonucunda Sandu'nun ve AB üyeliğini

destekleyenlerin galibiyeti de Moldova'nın Batılı kurumlara entegrasyonunu tek başına kolaylaştırmaya yetmeyecek gibi görünmektedir.

Rusya'nın, ilerleyen süreçte Moldova'da seçimlere müdahale ederek Batı yanlısı iktidarın oluşmasını engellemesi veya faaliyetini etkisizleştirmesi olasılığı da mevcuttur. Ukrayna'da Yanukoviç iktidarının devrilmesini önleyemeyen Kremlin'in, Moldova'da bu hamleyi gerçekleştirilmesi şimdilik zor gözükse de böyle bir senaryo göz ardı edilmemelidir. Nitekim, Moldova muhalefetindeki Rusya yanlısı partiler, ayrılıkçı bölgeler konusunda ve genel olarak ülkenin dış politika stratejileri konusunda Rusya ile aynı görüşü paylaşmaktalar. Muhalif partilerin Moldova'nın AB ile yakınlaşmasına karşı çıkarken Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmasını desteklemesi Kremlin'in bu ülkedeki potansiyel gücüne işaret etmektedir.

Moldova sorunu, Karadeniz bölgesinin önemli aktörlerinden biri olması nedeniyle Türkiye açısından da önemlidir. Ankara-Kişinev arasındaki ilişkilerin Moldova'nın toprak bütünlüğüne saygı temelinde geliştiği gözlemlenmektedir. Gagavuzya Özerk Bölgesi'nde yaşayan Türk topluluğu Türkiye ile ilişkilerinde önemli yere sahiptir. Kişinev ile Gagavuzya arasında mevcut anlaşmazlıklarda Türkiye'nin arabulucu ve yapıcı bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. 1994 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in gayretleri, Gagavuzya bölgesinin özerklik statüsünün kabulünü kolaylaştırmış, merkezi yönetimle ilişkilerine olumlu katkı sağlamıştır. Türkiye, Transdinyester ve Gagavuzya'nın özerk statülerinin Moldova'nın toprak bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde korunması doğrultusundaki tutumunu sürdürmektedir. Türkiye, Kişinev'in Gagavuzya'nın özerkliğini kaldırmaya yönelik girişimlerini teyakkuzla takip etmeli, Gagavuzların haklarını gözetmeli, diğer taraftan da muhtemel bir kriz sırasında Gagavuzların Rusya Federasyonu'na katılmasını önleyecek bir diplomasi geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

- "23 June 1990. Parliament Adopts Declaration on Sovereignty of Moldova," *MOLDPRES State News Agency*, <https://www.moldpres.md/en/news/2021/06/23/21004446>
- "Foreign Ministry criticizes Romanian PM over Moldova Annexation Statement," *Russia Today*, 16 Eylül 2014, Erişim 10 Haziran 2024, <http://rt.com/politics/188172-russian-romanian-moldovan-unification/>
- "Gagauzia Voters Reject Closer EU Ties for Moldova," *RFE/RL*, 03 Şubat 2014, Erişim 10 Haziran 2024, www.rferl.org/content/moldova-gagauz-referendum-counting/25251251.html
- "Moldova: Iasi-Ungheni Gas Pipeline was Inaugurated," *GovNet*, 28 Ağustos 2014, Erişim 10 Haziran 2024, www.govnet.ro/Energy/Economics/Moldova-Iasi-Ungheni-gas-pipeline-was-inaugurated
- "Russia Slaps Duties on Moldovan Imports in Mounting Trade Offensive," *The Moscow Times*, 01 Ağustos 2014, Erişim 18 Haziran 2024, www.themoscowtimes.com/business/article/russia-slaps-duties-on-moldovan-imports-in-mounting-trade-offensive/504437.html
- "The Role of the Russian Army in Independent Moldova," *Congressional Record – Senate*, 24 Haziran 1992, Erişim 15 Mayıs 2024, www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1992-pt11/pdf/GPO-CRECB-1992-pt11-9-1.pdf
- "Valeriu Strelet had a Discussion with his Romanian Counterpart Victor Ponta," *Teleradio Moldova*, 13 Ağustos 2015, <http://www.trm.md/en/politic/valeriu-strelet-a-avut-o-discutie-telefonica-cu-omologul-roman-victor-ponta/>

- “Восточное партнерство”: проблемы реализации и возможные последствия,” (Vostocnoe partnerstvo: problem realizacii i vozmojnie posledstviya), Совет Федерации Федерального Собрания Российской Федерации, 19 Kasım 2009. Erişim 26 Kasım 2024, <http://council.gov.ru/media/files/41d44f243fdc22b87385.pdf>.
- “Встреча Путина с Гуцул важна для гагаузского народа” (Vstrecă Putina s Gutsul vajna dlya gâgâuzskoqo naroda), *RIA Novosti*, 07 Mart 2024. Erişim 27 Kasım 2024, <https://ria.ru/20240307/gagauziya-1931784394.html>.
- “Молдавия сократила внешние торговые отношения с РФ до 3%” (Moldaviya sokratila vneshnie torgovie otnosheniya s RF do %3), *Kommersant*, 19 Nisan 2024.
- “Парламент Приднестровья просит Россию признать независимость республики,” (Parlament Pridnestrovyâ proshit Rossiyu priznat nezavisimost respubliki), *Argumenti i Fakti*, 16 Nisan 2014, Erişim 25 Kasım 2024, <https://aif.ru/politics/world/1151206>.
- “Приднестровье против вывода российских миротворцев до окончательного урегулирования конфликта на Днестре,” (Pridnestrovye protiv vivoda rossiyskix mirotvortsev do okoncatelnoqo uregulirovaniya konflikta na Dnestre), *TASS*, 28 Aralık 2012, Erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/obschestvo/655247>.
- “Санду заявила, что Молдавия может войти в ЕС без Приднестровья,” (Sandu zayavila, cto Moldaviya mojet voyti v ES bez Pridnestrovyâ), 16 Eylül 2024, Erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/21879779>.
- “Тимофти: Я бы проголосовал за вступление в НАТО” (Timofti: Ya bi progolosoval za vstuplenie v NATO), 26 Nisan 2014, Erişim 10 Haziran 2024, <https://point.md/ru/novosti/politika/timofti58-ya-bi-progolosoval-za-vstuplenie-v-nato/>
- Agreement on the principles for a peaceful settlement of the armed conflict in the Dniester region of the Republic of Moldova, 21 Temmuz 1992, https://pax.peaceagreements.org/media/documents/ag1024_56c5f9e3d3890.pdf.
- Bran, Mirel. “La Russie avans ses pions en Moldavie,” *Le Monde*, 21 Nisan 2015. Erişim 27 Kasım 2024, https://www.lemonde.fr/decryptages/article/2015/04/22/la-russie-avance-ses-pions-en-moldavie_4620603_1668393.html
- Brzezinski, Zbigniew and Paige Sullivan. “The Moldovan/Trans-Dniester Conflict, Russia and the Commonwealth of Independent States: Documents, Data, and Analysis,” New York: Center for Strategic and International Studies, 1997.
- Calus, Kamil. “Russia’s Embargo on Moldovan Goods is Extended,” *Centre for Eastern Studies*, 23 Temmuz 2014, Erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-07-23/russias-embargo-moldovan-goods-extended>
- Calus, Kamil. “The Unfinished State. 25 Years of Independent Moldova,” *Centre for Eastern Studies OSW*, Number 59, 2016, Erişim 22 Kasım 2024, www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_59_ang_25_years_moldova_net.pdf.
- CSCE Conflict Prevention Centre, *The Transnistrian Conflict in Moldova: Origins and Main Issues*. Vienna, 1994.
- Declaration of Independence of the Republic of Moldova*, Curtea Constitutionala a Republicii Moldova, https://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Declaratia_en.pdf.
- Gelb, Bernard A. *Russian Natural Gas: Regional Dependence*, (CRS Report for Congress, 05 Ocak 2007), <http://fpc.state.gov/documents/organization/78710.pdf>

- International Crisis Group. *Moldova: Regional Tensions over Transdnistria*. Europe Report 157, Brüksel, 17 Haziran 2004, [www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/157_moldova_regional_tensions_over_transdnistria.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/157_moldova_regional_tensions_over_transdnistria.pdf)
- Joint Declaration Adopted Following Talks between President of the Russian Federation Dmitry Medvedev, and President of the Republic of Moldova Vladimir Voronin and Head of Transdnistria Igor Smirnov, Ministry of Foreign Affairs of The Russian Federation, Information and Press Department, 18 Mart 2009.
- King, Charles. "Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanism," *Slavic Review* 53(2), (Summer 1994): 345-368.
- Law on the Status of the State Language of the Moldavian SSR*, Sovetskaya Moldaviya, 20 Ağustos 1989.
- National Security Strategy of the Republic of Moldova, 11 Ekim 2023, Erişim 10 Haziran 2024, https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/Proiect%20SSN_2023_En.pdf
- Neutral Moldova Vows Intensified, Accelerated Cooperation with NATO," *RFE/RL*, 21 Haziran, Erişim 10 Haziran 2024, www.rferl.org/a/moldova-neutrality-nato-european-union-constitution/32500369.html.
- Popescu, Nicu. *EU Foreign Policy and Post-Soviet Conflicts: Stealth Intervention*. Routledge, 2011.
- Secieru, Stanislav. "The Crimean Annexation: What it means for Moldova," *RUSI Newsbrief*, 19 Mayıs 2014, Erişim 15 Mayıs 2024, www.rusi.org/publications/newsbrief/ref:A537A19F71A0A6/#.VAr4P1xjDwI
- Sobjak, Anita. "Is Moldova Tired of Being the Success Story of the Eastern Partnership?," *PISM*, Policy Paper 20 (68), (Temmuz 2013). Erişim 20 Haziran 2024, https://www.pism.pl/files/?id_plik=14343
- Soglashenie o printsipah mirnogo uregulirovania voorugennogo conflicta v Pridnestrovscom regione Respubliki Moldova, *Diplomaticheskii Vestnik* 15-16, (15-31 Ağustos 1992).
- Statement By Mr. Sergey Lavrov, Minister For Foreign Affairs Of The Russian Federation, At *The Thirtieth Meeting Of The OSCE Ministerial Council*, 30 Kasım 2023, Erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/2/559902.pdf>
- Tanas, Alexander. "Pro-EU Moldova Dismisses Breakaway Region's Request for Russian Help," *Reuters*, 29 Şubat 2024, Erişim 10 Haziran 2024, <https://www.reuters.com/world/europe/moldovan-breakaway-region-asks-russia-protect-its-economy-pressure-2024-02-28/>
- Trach, Nataliya. "Poroshenko Strikes a Blow on Russian Military Positions in Transnistria," *KyivPost*, 16 Haziran 2015, Erişim 17 Nisan 2024, <http://www.kyivpost.com/content/kyiv-post-plus/poroshenko-strikes-a-blow-on-russian-military-positions-in-transnistria-391261.html>
- Urse, Cristian. "Transnistria: Prospects for a Solution," *George Marshall European Center for Security Studies*, (Ocak 2007), www.marshallcenter.org/en/publications/occasional-papers/transnistria-prospects-solution